

CATHERINE HOREL: FRANCIA UTAZÓK MAGYARORSZÁGON 1818–1910

Ki is a szerző? Catherine Horel francia történész, Közép-Európa történelmének kitűnő szakértője, a Sorbonne (Université Paris 1 Panthéon) professzora, a párizsi Országos Tudományos Kutatóközpont (Centre national de la recherche scientifique, CNRS) kutatási igazgatója, a Nemzetközi Történettudományi Bizottság (Comité international des sciences historiques, CISH) elnöke.

Catherine Horel Közép-Európáról 2011-ben magyarul is kiadott munkája (*A középnek mondott Európa története a Habsburgoktól az európai integrációig, 1815–2004*) és *Horthyról* írt könyve (2021), valamint számos magyar vonatkozású tanulmánya után két éve megjelent kötetében francia utazók beszámolóit gyűjtötte össze. Közel egy évszázad úti beszámolóit, amelyek időhatárait két évszám adja: a tudós ásványtanász, geológus, François-Sulpice Beudant 1818-as és Pierre Marge, az első francia autós turista 1910-es útja. E két évszám között a magyar történelemben, kultúrában sorsfordító események zajlottak. A szerző az első fejezetben a rólunk kialakult klisékkel szembesít, az országot többnyire alig ismerők friss élményeivel. A másik kettőben pedig az ismeretek bővülését, a véleményekben és az értékelésben bekövetkező változásokat mutatja be.

A franciák az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején fordultak igazán nagy érdeklődéssel és sokáig megmaradó szimpátiával Magyarország felé. Fontos szerepe volt ebben Auguste de Gérando francia esszéíró-földbirtokosnak, aki gróf Teleki Emmát, „egy nagy erdélyi protestáns család tagját vette nőül, és vele együtt a magyar ügy mellé állt”. Felmerül a kérdés, hogy az utazók miért indultak útnak. A legtöbben „egyszerű útleírást akartak adni, meg akartak ismertetni egy kevésbé ismert országot”. Az elsők között tudósok, egyetemi tanárok, különböző szakemberek, diplomáták és egyházi emberek jöttek. A kötetben csak három nő szerepel: a magyarokért rajongó Juliette Adam, Léon Gambetta híve, valamint két írónő: a Napóleon rendszerét hevesen ellenző Marie Blaze de Bury és a Bonapartékkal rokon Marie Rattazzi. Jelentős íróktól viszont alig maradt feljegyzés.

Mire figyeltek fel az utazók egy olyan országban, amelynek nyelvét nem beszélték, ahova többnyire arisztokratáknak címzett ajánlólevelekkel érkeztek, és kezdetben szinte kizárólag velük érintkeztek? Kevés és nagyon eltérő forrás állt rendelkezésükre. A különböző nyelveken megjelent könyvek félre is vezethették őket. Az osztrákok például barbárnak és veszélyesnek mutatták a magyarokat. A svájci Victor Tissot hírhedt kötete, a *Voyage au pays de tziganes* (Utazás a

cigányok országába, 1880) ostobaságokkal volt tele. Az utazók viszont pozitív tapasztalatokról számoltak be, még azok is, akik a paraszti világgal kerültek kapcsolatba. Minden társadalmi réteget illetően megkaptuk a „szíves vendéglátók” jelzőt.

Az archív fotók, metszetek és litográfiák reprodukcióival illusztrált könyv első fejezete az *Állandóan ismétlődő klisék* címet viseli. Itt a tájról, a „nemzeti karakterről” és a nemzetiségekről írt beszámolókat olvashatjuk. Érthető, hogy a sokáig *terra incognitának* számító idegen vidéken „a francia utazó analógiákban gondolkodik, automatikusan azt kutatja, ami Magyarországon Franciaországra emlékeztetheti”. A Duna mérete, a Nagyalföld romantikája mindegyiküket megérintette. A Dunát a Szajnával szemben például nagyobbnak, fenségesnek látják, Juliette Adam valósággal beleszeret. Az Alföldet, a „pusztát” többen Dél-Amerika pampáihoz és az orosz sztyeppékhez hasonlítják, és az sem ritka, hogy az egész ország legjellemzőbb tájaként írják le.

Erdélybe feltűnően sok francia tart. Írnak az ott élő nemzetiségek külsőségeiben is megmutatózó különbségeiről, jellemzőiről. Megpróbálják megragadni a magyarok fiziognómiáját, s nem értik, hogy a Monarchiára éppen a sokféle etnikum és embertípus keveredése jellemző. A vallási diverzitásra is hol bábeli zűrzavarként tekintenek, hol csodálják mint az országban uralkodó tolerancia jelét. A nemzeti jelképek közül elsőrendű helyet kap Szent István koronája. Kiemelik a hazafiságot, melyben néhányuk a „gall karakterrel való hasonlóság jelét látta”.

A *Budapest diadala* című második fejezet a legfontosabb úti célról, Pestről és Budáról szóló leírásokat sorakoztatja fel, amelyek találóan fejtegetik a később egyesült két városszék különbségeit. Dicsérik Pest rohamos fejlődését, a visszajárók észreveszik a városrendezés vívmányait. Budát viszont „alvó szépségként”, illetve adminisztrációs központként írják le. A többség továbbra is Kelet–Nyugat ellentétéről beszél, meg van győződve róla, hogy Franciaország „civilizáltságban előbbre tart”. Az utazási tapasztalatok és a század vége felé bekövetkező politikai közeledés hatására azonban elismerik a gyors ütemű modernizációt. Lenyűgözi őket az elegáns szállodák sora, az Operaház épülete, a magyarok színházszerete, dallamos, ám egyedülálló nyelve. „Kiváltságos sétahelynek” látják az Andrássy utat, a Városligetet, a Margitszigetet. Figyelmüket mégis a budapesti gyógyfürdők ragadják meg a legjobban.

A francia–magyar kapcsolatok aranykora az 1880 és 1896 közötti periódus. Az 1885-ös *Általános Kiállítás* és az 1896-os *millenniumi* ünnepségsorozat az *Ezredéves kiállítással*, amelyet hat hónap alatt hatmillióan látogattak, de külföldi látogató csak hatvanezer volt. A franciák szerint Magyarország ebben az időszakban vált egzotikus keleti tartományból modern, Franciaországhoz hasonlítható, sőt egy-egy ponton azt is túlszárnyaló gazdasági fejlődés színterévé. Budapest ekkor már a „modernitás fővárosa”, senki nem számít arra, hogy Nyugat-Európától keletre „ilyen várostervezési modellel és világvárosi mérettel találkozik”. Minden

ide látogató ír a technikai fejlődésről, a Lánchídról és a kontinens első „földalatti villamosáról”.

A klisék is módosulnak; az utazók a magyarokra kezdettől mint a „Kelet fiaira” tekintettek, ebben a periódusban már félig nyugati, félig keleti karakterként határozzák meg őket. Még az a kérdés is felmerült, vajon nem „közép-európai franciák”-e ezek a magyarok. Az orientális jegyek, a népművészeti viseletek is vonzóak maradtak, visszaszorulásukat sajnálják.

A politika tükre című harmadik fejezetbe sorolt beszámolókból kiviláglik, hogy a franciák a magyarokban egyfajta forradalmi rokont látnak. A franciául beszélő művelt magyarok magas aránya csak erősíti őket ebben a meggyőződésben. Az utazók többnyire rokonszenvvel nézik „Magyarország bátortalan függetlenségi törekvéseit”. Fel-felcsillan a remény, hogy talán lehetőség nyílik a német befolyással szembeni új szövetségi rendszer megteremtésére. Az 1860-as évektől „feledve a tüzes Kossuthot, Deák Ferencet kezdik csodálni”. A század vége felé a köztársaságpárti szakértők beszámolóiban túlsúlyba kerül a társadalmi berendezkedés elavultságának és a nemzetiségek „kiszámíthatatlan következményekkel” fenyegető elnyomásának a kritikája. Bővülnek az ismeretek, eltűnik az egzotikumkeresés, a „vadak” immár Európán kívül vannak. Még egy új „geopolitikai alternatíva” is felmerül, de az lehetetlennek bizonyul – foglalja össze a folyamatot Catherine Horel a záróban.

A források alapos feldolgozásával készült kötet nemcsak a történész szakma, hanem a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére is számot tarthat. Szerzőnk műveinek magyar fordítója, Ferch Magda legutóbb, egy találkozáson, a korábbi munkákra is utalva mondta: „Catherine Horel Párizsban született, magyarországi gyökereiről azonban nem feledkezett meg. Egyszerre látja és elemzi a dolgainkat kívülről, belülről és felülről, nagy összefüggésekben – francia és magyar elfogultságok, máig továbbélő francia és magyar klisék nélkül. Ha önismeretet akarunk tanulni, érdemes olvasnunk az írásait.”

(Catherine Horel: Francia utazók Magyarországon 1818–1910. Az egzotikumtól a modernitásig. (fordította Ferch Magda) Budapest: Kossuth Kiadó, 2021, 207 o.

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült: De l'exotisme à la modernité. Un siècle de voyage français en Hongrie (1818–1910). Montrouge: Éditions du Bourg, 2018.)

Gellér Katalin

tudományos főmunkatárs
Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet